

maines¹⁾ Elle nous en a conservé un échantillon très intéressant écrit dans un roumain correct et qui pourrait provenir même d'un Roumain natif

P SKOK

II

Despre metateza lichidelor în elementele slave din limba română

Două studii, apărute în ultimul timp, îmi dau ocazie să revin la chestiunea de care m'am ocupat în articolul „*Les diphthongues à liquides dans les éléments slaves du roumain*” [Mélanges de l'École Roumaine en France, 1925, II-e partie] Problema prezentând un interes principiar, mai ales față de părerea repetată în ultimul timp că elementele slave au început a intra în limba română abia în sec al X-lea (I Bărbulescu, Individualitatea limbii române și elementele slave vechi, 1929), această revenire nu este de prisos Argumentele noi din studiile de care voui vorbi (R. Ekblom, *Zur Entwicklung der Liquidaverbindungen im Slavischen* I—II (Skrifter utgivna av K Humanisticear Vetenskaps—Samfundet i Uppsala 24 9, 25 4, Uppsala-Leipzig, 1927, 1928), — E Schwarz, *Zur Chronologie der slavischen Liquidenumstellung in den deutsch-slavischen Berührungsbereichen* (Zeitschr f sl Phil IV, 1927, pp 361—369), confirmă părerea că *baltă, daltă, gard, scovardă* și a reprezintă o pătură veche de elemente slave intrate în limba română

Trebuie părăsit punctul de vedere al unei cronologii fixe cu privire la intrarea elementelor slave în limba română Elementele slave au intrat în diferite epoci din diferite direcțiuni, chiar dacă cele venite din domeniul bulgar au precumpănit ca număr și ca timp Ce privește epoca cea mai veche a intrării elementelor slave în limba română ea trebuie să coincidă cu epoca în care Românii au venit în contact cu Slavii Istoriceste este stabilit că Slavii erau așezați

¹⁾ Voir maintenant sur la question très importante de l'encouragement par le catholicisme de l'emploi du roumain Bărbulescu, *Curentele* etc p 54 et passim Cf *Slavia*, VII, p 778

în întreaga Peninsulă Balcanică, în sec al VII-lea Nu putem deci înțelege cum ar fi putut vieții Slavii alături de Români, amestecați pe alocuri cu aceștia, fără să se fi influențat reciproc timp de trei secole

În Dacoromania V, pp 630—631 d-1 T Capidan făcându-mi cinstea unei recenzi a articolului meu *Les diphthongues à liquides dans les éléments slave du roumain* își exprimă îndoiala asupra posibilității de a fi împrumutat din slavo-bulgara cuvintele cu lichida nemetatezată *baltă, gard, daltă* D-sa rămâne la credința că aceste cuvinte trebuiesc explicate pornind de la albaneză și nu de la slavă Aceasta ne-a dat prilej să urmărim chestiunea mai de aproape, pentru că ea are importanță nu numai pentru etimologia câtorva cuvinte românești, ci și pentru raporturile lingvistice slavo-române în general, punând în același timp și o problemă de cronologie fonetică slavă

Vom aduce un sprijin nou în favoarea tezei noastre prin anunțarea studiilor de mai sus, având grija să închidem în paranteze unghiulare reflecțiile noastre în legătură cu problema din limba română

R. Ekblom se ocupă în două lucrări de subtilă observație fonetică de una din problemele centrale ale lingvisticii slave, în jurul căreia s'a dus o largă discuție

O dovadă pentru faptul că procesul fenomenului metatezei lichidelor se prelungește până târziu la începutul erei literare slave este cuvântul din texte *Izdrazilŭ* < Ἰσραήλ Cuvântul acesta a fost împrumutat în epoca celor dintâi monumente de limbă slavă Intercalarea lui *d* între siflantă și lichidă, ca și în alte cuvinte slave băștinașe *struja, ostrŭ, izdreštŭ*, spre deosebire de cazurile care reflectează grupurile *telt, tort, d e svěda zrakŭ* și cari nu intercalează o dentală, este o dovadă că în acest din urmă caz legătura între siflantă și lichidă nu era așa de intimă ca în primul caz, că în cazul din urmă între siflantă și lichidă exista o vocală⁽⁰⁾ redusă, că în epoca aceasta aveam încă stadiul *t^erat*, cu

d lung (cf Meillet, *Le slave commun* p 60 ss, p 117 ss, Ekblom I pp 13—14).

Fenomenul metatezei nu s'a produs deodată, transformarea a durat secole întregi, nu avem deci o metateză spontană ci o evoluție fonetică (Ekblom I p 15)

[Faptul că în limba română cuvintele slave care conțin grupul *tort, tolt* au un reflex dublu (*drag, plaz gard, baltă*) nu ne împiedecă să admitem că ambele aceste reflexe sânt împrumutate dintr'o limbă slavă de sud]

Chiar în domeniul slav găsim aceste două reflexe unul lângă altul în aceeași limbă *d* e limba polabă are *gord* etc. [localitatea *Vilgard* în regiunea polabă, la nord, spre mare, *Garden* în regiunea slovință, *Belgard, Stargard* localități în Prusia, la est de Odra, în regiunea Slavilor pomorani], iar alături găsim izolat *brōdā, brōdevačā*, tot așa în limba cașubă grupul *tort* a dat *trot* ca în polonă sau *tart* [Aceste forme nu au nici o legătură cu reflexele similare din domeniul românesc () legătură directă cu formele românești au numai formele slave de sud]

Ca și în domeniul slav de vest, în grupul numit lehic, au existat și în vechea bulgară reflexe duble. (Ekblom I, p 42, p 44) Ocupându-se de aceste forme vechi bulgare Ekblom (I 23) crede că ele (*mal'*) *dičije, pal'tū, paltien'na, salnostī, bal'tiny*) nu trebuiesc despărțite de formele lehice, căci ele prezintă același reflex Este ciudată repartiția acestor forme grupul lehic are reflexe izolate cu *tart*, iar grupul bulgar are reflexe izolate cu *talt*. Cauza acestei repartiții este necunoscută autorului (I, p 49) Urme cu *tart* în sud reprezintă poate toponimicul *Varna*, care se întâlnește sub aceeași formă și în nord (în teritoriul lehic), iar urme cu *talt* pe teritoriul lehic-polon pot fi toponimicele *Pritzwalk, Pasewalk* (Ekblom I 24)

[Limba română are urme de reflex *tart* și *talt*]. Ce privește cuvintele cu reflexul *talt* din limba română (*daltă*) și *tart* din limba elină (Δαρτομέστο) Ekblom spune „Ganz sicher ents'ammen sie einer Zeit, wo die allgemeine Liquidaumstellung noch nicht durchgefuhrt war Das Gleiche

gilt von den ins Finnische aufgenommenen *taltta, varttanä* usw" (I p 24)

Evoluția grupului *tort* după Ekblom (I p 26) este următoarea *tari > tãrãt > tãrãt > tãrot > torot* În grupul lehic evoluția a fost aceeași, numai că *ø* în loc să se vocalizeze, ca în grupul de răsărit, a dispărut În slava de sud, în cehă și în slovacă evoluția a fost aceeași, deosebindu-se numai prin cantitatea vocalei care s'a lungit Sunetul *ã* este intermediar între *a* și *o* Forma *tãrãt* este slavă comună

Din această formă (*tãrãt*) s'au dezvoltat toate formele slave în regiunea slavă de sud și în domeniul polon *ø* a dispărut (în sud cu lungirea vocalică compensativă, în domeniul polon fără lungire) în domeniul slav de răsărit *ø* s'a vocalizat Acest *ø* era un sunet de tranziție (Gleitlaut).

Cum se explică acest dublu tratament al lui *ø* ? Ekblom încearcă o ingenioasă explicație pornind dela legi fonetice generale Atât azi cât și în trecut, legătura între consoane, în domeniul rus, este foarte strânsă, ca și în germ și engl. În domeniul slav de vest și sud legătura între consoane este mai laxă ca și în franceză de pildă

Datorită acestui fenomen sunetul parazitar *ø* nu s'a putut menține în domeniul rus unde a trebuit să dispară sau să se vocalizeze, el a urmat calea din urmă mergând pe drumul semivocalelor *z* și *z* În restul domeniului slav el a putut exista ca sunet parazitar, deoarece aici legătura dintre consoane era mai laxă N'a fost însă notat când s'a fixat graiul literar (Ekblom I pp 26—35)

[Formele românești (*daltă, gard* etc) derivă din stadiul *tã/øt* care dialectal s'a menținut și dincoace de epoca slavă comună]

Lungirea lui *ã*, în domeniul ceho-slovac și slav de sud, în *a*, se datorește împrejurării că numai în acest domeniu s'a păstrat până târziu deosebirea cantitativă a vocalelor (Ekblom p 38)

Evoluția grupului *tort* ar fi deci pentru bulgară și pentru o parte a grupului lehic (cașubă și polabă) următoarea

sl. străveche (ursslavische)	slavă comună (gemeinslavisch)	sl modernă	
tărt > { tarət > tărt > (cu ă lung)	tərăt > (cu <i>a</i> lung)	tərat > (' <i>a</i> jum lung)	bulg, trat
	{ tărt > (cu <i>a</i> lung) tart > (cu <i>a</i> ju- mătate lung)	{ tarət > (cu <i>a</i> jum lung) tarət >	{ bulg (tărt) cașub tart polab tort

Ocupându-se, în partea a doua a studiului său, de evoluția diftongului cu lichidă în poziție inițială (*ort-*), Ekblom ajunge la concluzia că metateza acestuia s'a produs într'o epocă anterioară epocii în care s'a produs metateza grupului *tort*, anume între epoca slavă străveche și cea slavă comună

[Este interesant să observăm că elementele slave din limba română, care au grupul *ort* — se prezintă unitar, nu mai avem reflexe duble ca la *tolt*, *tort* !]

Evoluția lui *ort* — a urmat aceeași linie ca și cea a lui *tort* *ort* — = *ärt* — > *ărət* — > *ərăt* — (cu *ă* lung) *ə* inițial a dispărut pentru că în majoritatea cazurilor se întâlnea cu *z*, *ı* final (Ekblom II p 22) Dacă *ort* — inițial a dat în limbile slave alte rezultate, aceasta se datorește faptului că la începutul cuvântului metateza s'a produs mai de vreme și pentru că în această poziție intonația a jucat un rol mai important

Ekblom admite unitatea lingvistică slavă până târziu, aproximativ în epoca vblg (=veche slavonă bisericească) (II p 16) El fixează limita slavei comune către sfârșitul sec al X-lea (II p 26)

[Din considerațiunile de mai sus ajungem la concluzia că și studiul celei mai vechi păături de elemente slave din

limba română trebuie să pornească de la toate limbile slave de azi, care să ne servească material de comparație, nu de la una singură, deși atenția noastră trebuie să se îndrepteze în primul rând spre teritoriul lingvistic bulgar. Elementele slave din limba română au intrat în diferitele epoci din diferite ținuturi dialectale.

Un sprijin indirect în favoarea tezei că reflexul *talt*, *tart* a intrat în limba română într-o epocă mai veche, ne vine și din partea cuvintelor slave intrate în limba fineză. Cele mai vechi cuvinte slave intrate în limba fineză au reflexele *talt*, *tart* > *tolt*, *tort* (d e *talitta*, *värtäna*, cf Ekblom II p 27). Aceste cuvinte au intrat în limba fineză din domeniul slav de est. Evoluția grupului *tort* a mers paralel în tot domeniul slav, așa că prezența unui stadiu *tart* în domeniul slav de est, atestat prin cuvintele intrate în limba fineză, dovedesc indirect și existența aceluiași stadiu în domeniul slav de sud. Precum bună oară, pe de altă parte, prezența unui cuvânt finez *suntra* <sl *sođij* — împrumutat de asemenea din domeniul slav de est — mărturisește existența nazalei *o* în acest domeniu, atunci când acest cuvânt a fost împrumutat în limba fineză, și dovedește că acest împrumut s'a făcut înainte de sfârșitul sec IX, când nazalele dispar în rusă (cf Ekblom II p 27)]

Studiind numele de persoane slave din cronicile germane, E. Schwarz ajunge la concluzia că în teritoriul Sorbilor slavi din Germania, în sec VII, procesul metatezei încă nu se încheiase, dovadă numele ducelui sorb *Deruanus* <*dervo* > *drjěwo* pomenit de cronicarul Fredegar la a 630. La sfârșitul sec VIII procesul metatezei se încheiase pe teritoriul Venezilor slavi dela Marea de Est și pe teritoriul sloven, dovadă numiri ca *Dragowitus*, *Drago*.

Studiul numirilor toponimice din teritoriul slavo-german arată că cele mai vechi elemente toponimice germane intrate în slavă au suferit metateza (*Schwarzach* < **Swart-ahwa* > ceh *Svratka*, râu în Moravia), iar pe de altă parte cele mai vechi elemente slave pătrunse în germană au forme

nemetatezate (Bersnicha < *Berziniča < *berza „mesteacăn”; Walsnik < *Valžiniča)

Țările în care întâlnim astfel de numiri toponimice slave (Austria, Bavaria, Carintia, Stiria) au fost ocupate de Germani între sec. 6—8. Deci procesul metatezei nu se încheie încă în această epocă. O dovadă care sprijinește această cronologie este numele lui Carol cel Mare, care intrând în limbile slave a suferit evoluția grupului — *tort.

Studiul toponimicelor din teritoriul slav de sud duce la același rezultat în sec. VII, când Slavi ocupă definitiv Peninsula Balcanică, procesul metatezei lichidelor nu se încheiește. De aceea elementele autohtone intrate în limba slavă au fost tratate ca și elementele slave (lat. *Allōna* > croat. *Labin*, *Scardona* > *Škradin*), pe de altă parte elementele slave intrate în alte limbi au păstrat forma nemetatezată (la Theophanes *Δαργομηρός* = *Dragon:ēr*, *Γαρδίτσα* „sat în Trifylia”, *Καρδίτσα* „oraș în Beoția și Tesalia”, gr. *βαλκός* < sl. *valkŭ „mreje”, rom. *baltă*, *gard*)

De asemenea și pentru Slavi de est se poate dovedi că procesul metatezei s'a încheiat abia la începutul sec. al IX-lea. Elementele vechi trecute din rusă în fineză nu au metateza, iar cuvintele și toponimicele intrate din vechea suedeză în limba rusă după sec. IX nu mai fac metateza.

Prezența, pe la a 900, în nord-estul teritoriului bulgar a unor forme fără metateză (tip *baltiny* la exarhul Ioan) contribuie la fixarea geografică și cronologică a formelor cu și fără metateză.

Toate constatările din articolul lui E. Schwarz ne întăresc convingerea că *formele nemetatezate din limba română sânt vechi elemente slave*

Ce privește lomb. *palta*, piem. *panta*, nprov. *pauto* (cf. Meyer-Lubke, REW nr. 6177) derivate dintr'un **palta* „Sumpf”, legătura lor cu *baltă* nu este dovedită, mai puțin probabilă este și originea germanică a lui **palta* „Sumpf”, pentru că acest cuvânt nu este atestat în germană (cf. J.

Bruch, Z R Ph XXXIX (1919) p 210 (Datoresc această indicație amabilității d-lui Al Rosetti).

Sântem îndreptățiți să despărțim cuvântul românesc și albanez *baltă*, *balt* de etimonul iliro-balcanic **palta*, atașându-l etimonului slav, fără să pierdem din vedere că etimonul iliric poate fi la origine identic cu cel slav

GR NANDRIȘ

III

Cel mai vechiu calendar românesc.

În Bibliografia românească, tomul II, p 48, Bianu și Hodoș înregistrează cel mai vechiu calendar românesc tipărit la Brașov, prin osteneala Dascalului Petcu Șoanul, la anul 1733

Domnului Gh Bogdan-Duică, dând peste niște note ale cronicarului sas din Brașov Thomas Tartler, i „se pare că *după* Petcu Șoanul a venit tipograful autodidact Popa Petre, care, făcându-și o tipografie primitivă, a încercat un calendar *încă necunoscut nouă*” — „Dascălu Petcu Șoanul și Popa Petre sânt *două* persoane, nu una”, zice tot d-l Duică¹⁾ Așa dară avem nu numai două nume deosebite Petcu și Petre, dar și două funcțiuni deosebite dascăl și popă, ceea ce a făcut pe Dl Bogdan-Duică să creadă că avem a face cu două persoane și cu două calendare Cu toate acestea, dascălul Petcu Șoanul, care a tipărit calendarul apărut la anul 1733 și popa Petre din Șchei, despre care scrie Thomas Tartler patru ani mai târziu, la anul 1737, că a avut o tipografie în care a tipărit mai întâu un calendar cu litere tăiate în plumb și lipite pe o scândură, iar mai târziu a început să și toarne litere, e una și aceeași persoană

Mai întâu să lămurim chestiunea cu cele două funcțiuni de dascăl și de popă La anul 1733 Petcu Șoanul eră dascal la biserica Sf. Nicolae din Șchei Brașovului. La anul 1735,

¹⁾ Cf *Țara Bârsnei*, a 1929, No I, p 76—78 Interesantele note ale cronicarului Tartler sânt traduse acolo în întregime de D-l Bogdan-Duică